

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 17 p. 137-142, Autumn 2021

Duyu Fiillerinde İstem ve Fiil Kategori Deęiřmeleri: şecere-i Terakime Örneęi

Valency and Verb Category Changes in Sensory Verbs: An Example of şecere-i Terakime

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.945882>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
31.05.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.08.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
29.09.2021

Asya Studies

Öęr. Gör. Hande Ünver Özdoęan
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili
Bölümü Öğretim Görevlisi
hande.unver@alanya.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-9281-5247>

Öęr. Gör. Dr. Neslihan Karacan
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi, TÖMER
karacan57@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1784-1132>

Öz

Dünya dillerinde metinleri ve söylemleri daha iyi anlayabilmek için fiiller biçim bilgisel, söz dizimsel ve anlam bilimsel açıdan sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflamalara göre algılama sürecini başlatan duyu fiilleri, mental fiillerin bir türü olarak kabul edilir. Duyu fiilleri mental sürecin başlatıcısı olması nedeniyle oldukça sık kullanım alanına sahiptir. Son zamanlarda dilbilim çalışmalarında fiillerin sınıflandırılması ve “mental fiil” konularına ilgi artmış ve Türkçenin tarihî dönemlerindeki eserlerinden hareketle mental fiilleri tespit edilmeye başlanmıştır. Ancak bu sınıflandırmalar içerisinde fiilin konumu kafî ve nihaî değildir. Bir fiilin anlam girişleri, istem bilgisine göre değişebilmektedir. Fiil, edat, ad vb. sözcük türlerinin yönetim kapasitesinde açtığı zorunlu ve seçimsel boşlukları ifade eden istem mantıksal, söz dizimsel ve anlamsal boyutta ortaya çıkmaktadır. Çok anlamlılık ortaya koyan fiillerin tek bir fiil sınıfında kategorize edilmesi mümkün değildir. Fiillerin kategori değiştirmesinde temel sebeplerden biri fiilin çok anlamlılığıdır. Bu çok anlamlılık ise istemin bahsedilen düzeylerinden birinde değişim yaşanması ile ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmada istemin fiil sınıfının değişimine etkileri Ebul Gazi Bahadır Han'ın şecere-i Terakime adlı eserindeki duyu fiillerinden örneklerle tespit edilmiştir. *Dokunma, koklama, işitme, görme, tatma* bildiren temel duyu fiilleri çalışmanın incelemesini oluşturmuştur. Böylece duyu fiillerinin çok anlamlılığının istem kategorilerine etkisi, tarihi bir metinden yola çıkılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstem, Fiil Kategorileri, Mental Fiil, Duyu Fiilleri, şecere-i Terakime

Abstract

In order to better understand texts and discourses in world languages, verbs are classified in terms of morphological, syntactic and semantic. According to these classifications, sensory verbs that start the perception process are considered as a type of mental verb. Perception verbs have very compact frequency because of being mental process initiator. Recently, there has been an increased interest in the classification of verbs and "mental verb" in linguistics studies, and mental verbs have been started to be determined based on the works of Turkish historical periods. However, the position of the verb within these classifications is not precise and final. The meaning entries of a verb can change according to the valency information. Valency, which is expressing the obligatory and optional gaps that word types such as verb, preposition, noun, etc. open in the management capacity, emerges in logical, syntactic, and semantic dimensions. It is not possible to categorize the verbs that reveal polysemy in a single verb class. One of the main reasons for verbs to change categories is the polysemy of the verb. This polysemy can occur with a change in one of the aforementioned levels of the request. In this study, the effects of the valency on the change of the verb class were determined with examples from the sensory verbs in Abul Gazi Bahadır Han's work titled şecere-i Terakime. Basic sensory verbs expressing touching, smelling, hearing, seeing and tasting formed the study of the article. Thus, the effect of the polysemy of the sense verbs on the valency categories was tried to be determined based on a historical text.

Keywords: Valency, Verb Categories, Mental Verb, Sensory Verbs, şecere-i Terakime

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünver Özdoęan, H. ve Karacan, N. (2021). Duyu Fiillerinde İstem ve Fiil Kategori Deęiřmeleri: şecere-i Terakime Örneęi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(17), 1-16.

GİRİŞ

Bir dilde sözcükleri biçimsel, anlamsal ve söz dizimsel açıdan incelemek ve sınıflandırmak mümkündür. Bu incelemeler sözcüklerin ve sözcüklerin oluşturduğu cümlelerin, metinlerin yani dilin daha iyi anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlar. Türkçede bu sınıflandırma ve incelemeler biçim bilimsel olarak fazlaca yapılmışken anlamsal açıdan görece eksik kalmıştır. Türkçe dil bilgisi kaynaklarında fiiller daha çok yapısal açıdan *basit, türemiş, bileşik olarak* sınıflandırılmaktadır: Yapısal açıdan önerilen sınıflandırmalar üzerinde görüşlerin¹ fazla olmasına karşın Türk dili için anlamsal sınıflandırma konusunda daha çok tematik düzeyde yapılan çalışmalar mevcuttur.²

Türkçe için anlamsal temelli yapılan fiil sınıflandırma çalışmalarında sıkça rastlanan algılama fiilleri olarak da adlandırılan mental fiiller, zihinsel durum ve süreçler, duygular, algılama ve idrak ile ilgili olan fiilleri ifade etmektedir. Mental süreç belli aşamalardan meydana gelir. Bu sürecin ilk basamağı ise algıdır. İnsan, yeryüzünde var olan tüm eylem ve nesnelere önce duyuları aracılığıyla algılar. Bu yüzden aslında insanın anlama ve yorumlamasının, bunun neticesinde işe başlamasının ya da işi harekete dökmesinin de temelinde algılama vardır denilebilir.

Fiil sınıflandırmalarında, bir kategoriye dâhil olan fiiller için kesin çerçevelerden bahsetmek mümkün değildir. Bir dilde çok anlamlılık açısından en güçlü sözcük olan fiillerin kesin çizgilerle bir sınıfa giremeyeceği ya da kategorileri arasına sınırlar çekilemeyeceği aşikârdır. Fiiller anlam değişmelerine göre kategori değiştirebilmektedir. Örneğin, *sev-* fiili Genel Türkçe Sözlükte birinci anlam girişinde *sevgi ve bağlılık duymak*; dördüncü anlam girişinde *okşamak* ile tanımlanır.

1a. *Ben*_[DENEYİMCİ] hayatta en çok *annemi*_[UYARICI] sevdim.

1b. *Çocuklar*_[EDEN] bahçedeki köpekleri_[ETKİLENEN] öpüp seviyorlar.

Mental fiillerin alt kategorilerinden biri olarak psikolojik fiil sınıfında değerlendirilen *sev-* fiili 1a'da *sevgi ve bağlılık duymak* anlamında DENEYİMCİ+UYARICI rollerini yüklediği tamlayıcıları ile psikolojik fiil olarak değerlendirilir. Ancak aynı fiil 1b'de EDEN+ETKİLENEN rollerinde zorunlu tamlayıcıları ile ancak *okşamak* anlamını ortaya koymaktadır. Bu yeni anlam girişi ile kategori değiştirerek *dokunma duyu fiili* özellikleri göstermektedir. Bu durum dilde çok anlamlı sözcükler olan fiillerin nihai sınıflandırmasının yapılmasının zorluğunu gösterir. Ayrıca istem bilgisinin fiillerin tematik sınıflar arasındaki geçişkenliğini ve bir fiilin birden çok fiil kategorisi içerisinde yer alabileceğini ortaya koyar. Bir fiilin birden fazla fiil sınıfı içerisinde yer alabilmesinin temel sebebi onun çok anlamlılığdır. Bu çok anlamlılığın gerçekleşmesine imkân veren mantıksal ve söz dizimsel görünümü ise onun istem bilgisini oluşturur.

1. Mental Fiiller

Mental fiil, ilk defa psikolojik araştırmalarda kullanılan bir terim olmuştur. Psikologlar, çocukların kullandıkları kelimeleri ne amaçla ve hangi anlamda kullandıklarını çözmek için mental süreçleri araştırmışlardır. Temeli psikolojiye dayanan bu kavram zamanla dilbilimin de konusu olmuştur. Bu anlamda ülkemizde ve dünyada çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Mental fiiller, dilbilimin araştırma sahasına girdiğinden beri yapılan araştırmalarda mental fiilleri tanımlama, sınıflandırma alt kategorileme ve adlandırmalar üzerine farklı görüşler öne sürülmüştür.³

2. Duyu fiilleri

Mental fiillerin ilk basamağı algılama fiilleri ikinci basamağı ise duyu fiilleri oluşturur. Duyu fiilleri, mental etkenliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlerini gösterir. Dolayısıyla idrak etme sürecinin başlatıcısıdır (Yaylagül 2005). *Gör-, duy-, dokun-, işit-, kokla-* gibi temel duyuları ifade eden fiiller bu grupta yer alır.

Temel duylardan hareketle duyu fiilleri şu başlıklar altında sınıflandırılabilir:

- görme duyu fiilleri,
- işitme duyu fiilleri,
- tat alma duyu fiilleri,

¹ Bkz. Korkmaz 2003, Karahan 2004, Ergin 1972, Banguoğlu 2015, Akçataş 2011

² Türkçede fiil sınıflandırmaları sorunları için bkz. Erdem: 2016; Yıldız: 2017

³ Bu görüşler için bkz: (Yaylagül 2005), (Şahin 2012), (Seçkin 2014), (Sandalyeci 2016), (Yıldız 2016), (Özeren-Alan 2018).

- koku alma duyu fiilleri,
- dokunma duyu fiilleri olarak sınıflandırılabilir (Hirik 2017).

Bu çalışmada 17. yüzyılda Çağatayca kaleme alınmış Şecere-i Terâkime'deki en temel fiiller olan duyu fiilleri tespit edilmiş. İnceleme sonucunda elde edilen *kör-*, *bak-*, *kara- işit-*, *tut-*, *sıypa-*, *sile-*, *öp-*, *teg-*, *ye*, *iç-*, *em-* duyu fiillerinin istem bilgilerine göre anlam girişleri ve kategori değişimleri ortaya konulmuştur. Çalışmada Şecere-i Terâkime adlı eserden alınan örnekler cümle bağlamında incelenmiş, kaynak olarak Zuhâl Ölmez'in *Ebulgazi Bahadır-Han Şecere-yi Terâkime* (2020) adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Öncelikle örnek cümlelerin esas metinde geçtiği varak ve satır numaraları verilmiş ardından Ölmez'in (2020) eserinde geçtiği sayfa numaraları belirtilmiştir.

2. 1. Görme Duyu Fiilleri

Türkçede görme duyusuna dair fiiller eski metinlerden günümüze hem sıklık hem de çok anlamlılık bakımından en yaygın kullanılan duyu fiilleridir. Görme, mental süreci başlatan en önemli duyulardan birisidir. Çalışmanın derlemine oluşturan Şecere-i Terâkime'de görme duyusu ile ilgili fiiller şunlardır: *bak*, *kara-* ve *kör-*. Ancak eserde bu fiillerin farklı istem yapılarında görme duyusunun dışında da anlamlar taşıdığı tespit edilmiştir:

Bak- : 1. gözetmek, korumak: EDEN + KONU.

*Tört Mogol*_(EDEN) kelip Hızır Çoraga yetiş bolup *malların*_(KONU) **bakdı** [103b-2], (Ölmez, 2020: 207).

“Dört Moğol Hızır Çora’ya hizmetkâr olup mallarına baktılar.”

2. bir kimse için iyi olmayan düşünceler baslemek: DENEYİMCİ+UYARICI

*[O]*_(DENEYİMCİ) kişining körmekke yahşı kızı ve hatunı_(UYARICI) bolsa **baktı** [94b-13], (Ölmez, 2020: 185).

“Kimin görülesi güzellikte kızı ve hanımı varsa baktı.”

Kara- : 1. bağlı olmak, itaat etmek: EDEN + HEDEF

Ol vaktde *halk*_(EDEN) *Tugrulning agzıga*_(HEDEF) **karay turur irdiler** [96a-2], (Ölmez, 2020: 188).

“O dönem halk Tuğrul’un ağzına bakıyordu.”

2. ilgilenmek, ilgi göstermek: EDEN + HEDEF

*[Sen]*_(EDEN) *Mening halimga*_(HEDEF) **karamas bolsang** ni için meni karı kişiğe alıp berding tidi [91b-2], (Ölmez, 2020: 176).

“Benim halime bakmayacak(tı)san beni yaşlı adama niçin aldın?”

Kör- : 1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek: DENEYİMCİ + UYARICI

*[O]*_(DENEYİMCİ) **kördi** kim *sunıng vakasında bir niçe za'ifeler kir yuva tururlar*_(UYARICI) [71b-2], (Ölmez, 2020: 118).

“Suyun kenarında birkaç kadının çamaşır yıkadığını gördü.”

*Er ve hatun barça*_(DENEYİMCİ) yığılıp örğening eşikine bardılar irse **kördiler** kim *hanım yüzün yırtıp barça yerini kan kılıp ayta turur*_(UYARICI) [91b-15], (Ölmez, 2020: 177).

“Kadın ve erkek herkes toplanıp çadırın kapısına geldiklerinde kadının yüzünü yırtarak her yerini kanattığını ve şöyle söylediğini gördüler.”

*[Siz]*_(DENEYİMCİ) Yer kar turur *izini*_(UYARICI) **körüng** [92a-5], (Ölmez, 2020: 177).

“Yer kardır izine bakın.”

2. Anlamak, kavramak: DENEYİMCİ + UYARICI

*Ol*_(DENEYİMCİ) hem yigirmi yıl dünyalık şarabına esrep yörüp esrüklikdin ayıldı irse köz açıp **kördi** *ulug atalarının katında yatıp turur*_(UYARICI) [95a-6], (Ölmez, 2020: 186).

“O da yirmi yıl dünya şarabıyla sarhoş olarak yaşayıp sarhoşluktan gözünü açıp uyandığında büyük babalarının yanında yattığını gördü.”

*[Onlar]*_(DENEYİMCİ) **Kördiler** *han ölüp turur*_(İÇERİK) [93b-2], (Ölmez, 2020: 181).

“Hanın öldüğünü gördüler.”

3. rüya görmek: EDEN + TAMAMLAYICI

*[O]*_(EDEN) Tugurmuş bir kiçe yatıp irdi *tüş*_(TAMAMLAYICI) **körer** kim köksindin üç dirahıt kökerip bülend çıkdı takı butaklandı [95b-9], (Ölmez, 2020: 187).

“Tugurmuş bir gece yatıp düş görür ki göğsünden üç ağaç yeşillenip yükseldi ve budaklandı.”

4. gezmek: EDEN + YER

[*O*]_(EDEN) Atasından song yerlerini_(YER) yördi ve **körđi** [69a-11], (Ölmez, 2020: 112).
“Babasından sonra birçok yere gitti ve (birçok yeri) gördü.”

2. 2. İşitme Duyu Fiilleri

İşit-: 1. Kulakla algılamak, duymak: DENEYİMCİ + UYARICI

*Mogolning hiç atası*_(DENEYİMCİ) *Arap tilini*_(UYARICI) **işitken irmes** [71a-5], (Ölmez, 2020: 117).

“Moğolun atalarından hiçbiri Arap dilini işitmiş değildir.”

2. Haber almak, öğrenmek: ALICI + SÖZ.

[*Ben*]_(ALICI) Kün tuğuşı tarafında *fülan çölning avı köp ermiş*_(SÖZ) tip **işitdim** [78a-3], (Ölmez, 2020: 137).

“Gün doğusu tarafında filan çölün avı çokmuş diye işittim.”

*Ol*_(ALICI) Horasan kelgendin song **işitdi** kim *Ebul Han'da Ersar Bayning Mama atlı görgeli yahşı kızı bar ermiş*_(SÖZ) tip. [103a-2], (Ölmez, 2020: 206).

“O Horosan'a geldikten sonra Ebul Han'da Ersarı Bay'ın Mama adında görülesi güzellikte bir kızı varmış diye işitti.”

[*Ben*]_(ALICI) *Ey kızım oğlu kızdın bolganning dostluğu bolmas*_(SÖZ) tip **işitip irdim** [89a-10], (Ölmez, 2020: 169).

“Ey kızım, ‘Oğlu, kızdan olanın dostluğu olmaz.’ diye işitmişim.”

2. 3. Tatma Duyu Fiilleri

Ye-: 1. ağızda bir şeyi çiğneyerek yutmak: EDEN + (ETKİLENEN)⁴

İmdi *anlar*_(EDEN) içip **yi tursunlar** [80a-7], (Ölmez, 2020: 143).

“Şimdi onlar içip yiyedursunlar.”

*Her kavıslı*_(EDEN) özining oğlanları birlen ve nökerleri birlen **yesünler**... [83b-5], (Ölmez, 2020: 151).

“Her biri kendi çocukları ve emrindekiler ile yesinler.”

2. *meç.* tasa etmek: EDEN + ETKİLENEN

[*Onlar*]_(EDEN) İran sarı yörup turur men *niçe yıllık gamların*_(ETKİLENEN) **yesünler** tip ikinci yılı atlandı [76a-2], (Ölmez, 2020: 131).

“Ben İran üzerine yürüyorum, bunca yıllık gamlarını yesinler.” diyerek ikinci yıl ata bindi.”

İç-: 1. Bir sıvıyı ağza alıp yutmak: EDEN + ETKİLENEN⁵

[*O*]_(EDEN) Bişirip **içdi** takı aytdı [90b-9], (Ölmez, 2020: 173).

“Pişirip içti ve söyledi.”

2. *meç.* yemin etmek: EDEN + TAMAMLAYICI

Bir ulug kagazga ahdname bitip *kün han başlık inileri ve oğulları ve bigleri ve ilning karularının yahşuları ve yigitlerinin yahşuları barçaları*_(EDEN) hatda atların bitip *ant*_(TAMAMLAYICI) **içdiler** kim ta tirikimiz uşbu ayılğan sözlerdin kaytmaz biz [83b-20], (Ölmez, 2020: 152).

“Büyük bir kâğıda antlaşmayı yazıp kün Han başta olmak üzere kardeşleri oğulları, beyleri, halkın yaşlılarının iyileri hepsi kâğıda adlarını yazıp “yaşadığımız sürece verdiğimiz sözlerden geri dönmeyeceğiz” diye ant içtiler.”

İm-: 1. Dudak, dil ve nefes yardımı ile içine çekmek: EDEN + ETKİLENEN

[*O*]_(EDEN) Üç kiçe *Kündüz*_(EDEN) *anasını*_(ETKİLENEN) **immedi** [70a-11], (Ölmez, 2020: 115).

“Üç gece gündüz annesini emmedi.”

2. 4. Dokunma Duyu Fiilleri

Tut-: 1. Elde bulundurmak, ele almak: EDEN + KONU

*Sorkı*_(EDEN) *atların*_(KONU) **tutdı**. [81a-13], (Ölmez, 2020: 145).

⁴Cümlede eksiltili öge: “...bir tavar ya on ya yüz veya her neçaklıkni öltürsengiz omaçasını...” (bir, on, yüz ya da kaç tane mal keserseniz etini...)” metinde paragrafta bahsedilen “omaçasını” sözcüğü takip edilen cümlede eksiltili bırakılmış ve ye- fiilden etkilenen nesne “omaca” derin yapıda bırakılmıştır.

⁵ Eksiltili öge.

“Sorkı atlarını tuttu.”

Lala_(EDEN) atların_(KONU) **tutdı** [81a-16], (Ölmez, 2020: 146).

“Lala atlarını tuttu.”

Kabarıp İt Beçene_(EDEN) izimdin yetdi tivemning başın_(KONU) **tutdı** [101a-11], (Ölmez, 2020: 202).

“İt Beçene öfkelenip arkamdan yetişti devemin başını tuttu.”

2. (Ağrı, sancı, hastalık vb.) Musallat olmak, yakalamak: FAYDALANAN + UYARICI

[O]_(FAYDALANAN) Tolgağ_(UYARICI) **tutdı** [73b-7], (Ölmez, 2020: 125).

“Ağrısı tuttu.”

3. *mec.* Birinin ölümünün ardından üzüntü duymak:

Ol vefat tapdı irse Bugra Han_(DENEYİMCİ) ulug ‘aza_(TAMAMLAYICI) **tuttı** [90b-17], (Ölmez, 2020: 174).

“O vefat ettiğinde Buğra Han büyük yas tuttu.”

4. Ele geçirmek, yakalamak: EDEN + ETKİLENEN

Kazgurt tagdın üingür taşın_(ETKİLENEN) yugarlatdı / Salur kazan_(EDEN) utru barıp karbap **tutdı** [99a-17], (Ölmez, 2020: 196).

“Kazgurt dağdan mağara taşını yuvarladı / Salur Kazan karşısına geçip yakalayıp tuttu.”

5. Bir kimsenin yerini almak: EDEN + TAMAMLAYICI

[O]_(EDEN) Andag hatunni yerdin tapılır ki kelip anangning ornın_(TAMAMLAYICI) **tutgay** tidi [91a-5], (Ölmez, 2020: 175).

“Han annenin yerini tutacak hanım nerden bulunur, dedi.”

6. Gereğini yapmak, yerine getirmek: EDEN + TAMAMLAYICI

Ögürçik Alp_(EDEN), Bayındır bigining hükmini_(TAMAMLAYICI) **tutmadı** [99b-17], (Ölmez, 2020: 197).

“Ögürçik Alp Bayındır beyinin buyruğuna gitmedi.”

7. Yapmak, hazırlamak: EDEN + TAMAMLAYICI

Kankı gürüh_(EDEN) toy_(TAMAMLAYICI) **tutmadı** anda boldum [100b-5], (Ölmez, 2020: 200).

“Hangi topluluk düğün yapmadıysa orada kaldım.”

- Sıypa-** 1. Sevgi, şefkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek: EDEN + ETKİLENEN

[O]_(EDEN) Kozi Teginning katıga kelip yüzün ve közün_(ETKİLENEN) silep **sıypap irdi** [91a-15], (Ölmez, 2020: 176).

- Sile-** 1. Sevgi, şefkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek EDEN+ETKİLENEN

[O]_(EDEN) Kozi Teginning katıga kelip yüzün ve közün_(ETKİLENEN) **silep** sıypap **irdi** [91a-15], (Ölmez, 2020: 176).

“Kozi Teginin yanına gelip yüzünü gözünü sevip okşamıştı.”

- Öp-** 1. Sevgi ve saygısını göstermek üzere dudaklarını bir şeye değdirmek: EDEN + ETKİLENEN

Han_(EDEN) yerindin kopa keldi takı Suvarnı_(ETKİLENEN) kuçaklap yüzündin **öpdi** [93b-14], (Ölmez, 2020: 182).

“Han yerinden kalktı ve Suvar’ı kucaklayarak yüzünden öptü”

- Teg-** 1. Erişmek, isâbet etmek: KONU + HEDEF

Uruşda Kara Hanning başına_(HEDEF) ok_(KONU) **teddi** [72b-5], (Ölmez, 2020: 122).

“Savaşta Kara Hanın başına ok değdi.”

2. dokunmak, temas etmek: KONU+HEDEF

Bir kün ma’rekede Han Suvarning kulakına söz ayta turur irdi. Sakalı_(KONU) hanning yüzige_(HEDEF) **tigdi** [93a-5], (Ölmez, 2020: 180).

“Sakalı Hanın yüzüne değdi.”

3. “fayda, yarar” gibi sözcüklerle etki sağlamak, göstermek: FAYDALANAN + UYARICI

Selçukiler Türkmen bolup karıntaşmız tip ilge ve halkga_(FAYDALANAN) fyadası_(UYARICI) **tigmedi** [98a-5], (Ölmez, 2020: 193).

“Selçuklular Türkmeni, kardeşiz deseler de devlete ve halka faydaları dokunmadı.”

4. Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak: (Kaynak)+ ALICI + KONU

*Hacesining malındın*_(KAYNAK) *Ayazga*_(ALICI) *bir oğlak*_(KONU) hem **tigmedi** [102b-2], (Ölmez, 2020: 205).

“Efendisinin malından Ayaz’a bir oğlak bile düşmedi.”

2. 5. Koklama Duyu Fiilleri

Şecere-i Terākime adlı eserde koku duyu fiillerine dair örnek tespit edilememiştir.

SONUÇ

Fiillerin anlam girişleri, istem bilgisine göre değişebilmektedir. Bu durum anlambilimsel bir kategori olan mental fiiller içerisinde yer alan ve algılama sürecini başlatan *duyu fiilleri* için de geçerlidir. Bu çalışmada 17. yüzyılda Ebu'l Gazi Bahadır Han tarafından yazılmış *Şecere-i Terakime* adlı eserden örneklerle Çağatay Türkçesinin duyu fiillerinin çok anlamlılığı üzerinde durulmuş, istem potansiyelleri ele alınmıştır. Eserde, temel duyulardan hareketle *görme, işitme, tat alma, koku alma, dokunma* duyu fiilleri şeklinde sınıflanan duyu fiilleri taranmış elde edilen verilerin anlam kategorileri belirlenmiştir. Ancak koklama duyu fiillerine dair örneğe rastlanmamıştır. İnceleme sonucunda elde edilen *kör-, bak-, kara- işit-, tut-, sypa-, sile-, öp-, teg-, ye-, iç-, em-* duyu fiillerinin istem bilgilerine göre anlam girişleri ve kategori değişimleri ortaya konulmuş bu fiillerin farklı istem yapılarında duyu algısının dışında da anlamlar taşıdığı tespit edilmiştir. Söz konusu fiillerin yönetim kapasitesinde açtığı zorunlu ve seçimlik boşlukları ifade eden istemin ise fiillerin çok anlamlılığından kaynaklandığı görülmüştür. Dolayısıyla çok anlamlılık açısından en güçlü sözcük türü olan fiillerin anlamsal alt sınıflandıran biri olan duyu fiillerini de kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Türkçenin tarihi dönemlerinden itibaren duyu fiillerinin, anlam değişmelerine göre kategori değiştirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçataş, A. (2011). *Türkiye Türkçesi Fiil Anlam Sözdizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem, M. (2017). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İletişim Fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 94-103.
- Ergin, M. (1972). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınevi.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi. *SUTAD*, 41(Bahar), 53-74.
- Kamchybekova, K. (2010). Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ufuk Tavkul), Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı.
- Kamchybekova, K. (2011). Duyu Fiillerinin Anlamsal Özellikleri Üzerine. *AÜ, DTCF, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Haziran*, 8(3), 22-35.
- Karahan, L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Dil bilgisi (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Z. (2020). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terakime*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özeren, M. ve Alan, İ. (2018). Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-TAED*, 0(61), 203-224.
- Sandalyeci, S. (2016). Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni Olan Şeyyat Hamza'nın Yûsuf u Zeliha Mesnevisinde Mental Fiiller. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 157-171.
- Seçkin, K. (2014). Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı. VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, II. Cilt, 4-7 Aralık 2013, Bursa, (s. 921-929), Bursa: Bursa Star Ajans.
- Şahin, S. (2012). Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. M. Fatih Kirişcioğlu), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı.
- Ütünova, K. (2016). *Eylem İşletimi*, 1. Baskı. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yıldız, H. (2017). Eski Uygurcada Göz Fiilleri. *Journal of Old Turkic Studies*, 1(1), 145-213.
- Yıldız, H. (2017). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi. *Journal of Turkish Language and Literature* 3(1), 337-362.